

DALJI NJEMAČKI ELEMENTI U ZMAJEVU PJESNIŠTVU

JEVTO MILOVIĆ

U toku svoga stvaralačkog rada Zmaj je mnogo i prevodio sa stranih jezika na srpskohrvatski. On je prepjevavao ne samo pjesnike prvoga i drugoga nego i pjesnike trećega i četvrtoga reda. Najviše se služio njemačkim izvorima. Kao veliki liričar rado je prevodio lirске njemačke pjesnike, a kao strastvena pjesnika slobode, bratstva i jednakosti, privlačili su ga i mnogi njemački slobodoumni pisci, pa je i njihove pjesme preradio. S oduševljenjem je prevodio one njemačke pjesme koje su odgovarale tadanjem društveno-političkom stanju u Srbiji, Vojvodini i Hrvatskoj. Prenosio je na naše tlo one motive iz njemačke dječje književnosti koje je smatrao prikladnima za odgoj naše djece od ranoga djetinjstva pa sve do omladinskoga doba. Njemačke dječje pjesme prekrajao je na svoj način, prilagođavao našim prilikama i nastojao da ih uskladi s naprednim idejnim stremljenjima svoga vremena. Rijetko se držao vjerno originala, ali je često preradio, proširivao i istežao izvorni tekst. Ispred naslova mnogih svojih prijevoda i prepjeva stavljao je oznake »po nemačkom«, »po mađarskom« ili »prevedeno«. Neke svoje prijevode označavao je dvjema zvjezdicama »**«, a poneke svoje prerade jednom zvjezdicom »*«. Suradio je godinama u velikome broju književnih časopisa, dječjih listova, političkih novina, kalendara, almanaha i godišnjaka. Nije se potpisivao ispod svojih prijevoda i prepjeva svojim imenom ni svojim inicijalima nego se služio pseudonima i raznim šiframa kojih je bilo oko dvije stotine. Štaviše, prevodio je i prepjevavao tuđe pjesme za koje nije znao od koga pisca potiču. Zbog toga se dešavalo da su se mnogi njegovi prijevodi i prepjevi pojavili bez jedne ili dvije zvjezdice ili bez neke druge oznake na osnovu koje bi se vidjelo ko je autor tih pjesama. Treba ovdje još dodati da su se mnogi njegovi prijevodi i prepjevi štampali poslije njegove smrti. Urednici pojedinih časopisa i listova koji su objavljivali njegove prijevode namjerno su izostavljali njegove oznake koje je bio stavio pored svojih prijevoda i prerada.

Ovdje će biti riječ još o nekim Zmajevim pjesmama koje stoje pod manjim ili većim uticajem raznih njemačkih pjesnika.

I

U 20. broju lista *Javor* pojavljuje se 1880. god. Zmajev prepjev *Majska zora* (Od Rajnika).

Evo cijele pjesme:¹

MAJSKA ZORA

(Od Rajnika)

Hodah gorom u prizorje,
Šetah kroz te zelen-dvore.
Brojno jato srećnih ptica
Zapevalo odoz gore.

Dozivahu jedna drugu:
»Hajde, ptiče, gde god koje,
Tu u hladu zore majske,
Da se peva, da se poje!«

I u meni nešto beše,
K'o da poziv samo čeka, —
U srcu mi zaleprša,
Kao da je ptica neka.

Ako j' ptica, nek izleti
U slobodu šumska hrama; —
Ako j' pesma, nek se vine
Zagrljena sa pesmama.

To je slobodni prepjev njemačke pjesme *Heraus!* koju je ispjevao Robert Rajnik i koju ovdje donosimo:²

HERAUS!

Ging unter dichten Zweigen
Am Morgen im grünen Wald,
Der Vögel lust'ger Reigen
Von allen Wipfeln schallt'.

Und riefen all einander:
»Heraus wo Vöglein sind,
Zu singen miteinander
In den kühlen Morgenwind!«

Da hat 's auch mir geklungen
Tief in die Brust hinein,
Da hat sich 's drin geschwungen,
Als wär's ein Vögelein.

Und ist ein Vogel drinnen,
So flieg' er frei heraus,
Und ist ein Lied darinnen,
So zieh' es fröhlich aus!

God. 1900. donosi list *Međnevenče* Zmajevu preradu *U šumi* (Po nemačkom) koju ovdje saopštavamo:³

U ŠUMI

(Po nemačkom)

Po zelenoj šumi šećem,
Tiho šušti brsno granje,
Još je lepše čilih ptica
Glasno cvrkutanje.

Po zelene šume hramu
Šećem tamo, šećem amo,
Divno cveće mirisavo
Nudi mi se samo.

U zelene šume hramu,
Tu i potok nešto poje,
Kao da se iz sna nekog
Budi srce moje.

Što sam davno izgubio,
Evo opet sad zablista
Ona blaga, rajska sreća
Nevina detinjstva.

¹ *Sabrana dela Zmaja Jovana Jovanovića*, priredio Jaša M. Prodanović. Beograd, 1935, knj. XI, str. 101.

² *Lieder vom Maler Robert Reinick*, Druck und Verlag von Otto Hendel, str. 26.

³ *Sabrana dela*, knj. XII (1935), str. 210

Dosta se razlikuju među sobom pjesme *Majska zora* i *U šumi*. One su doduše po dužini jednake Rajnikovoj pjesmi *Heraus!* Sastoje se od po četiri kvartine. *Majska zora* sročena je u čistim osmercima i rimovanim ženskim srokovima. Pjesma *U šumi* ispjevana je u stihovima od osam i šest slogova. U njoj je ukrštena rima s opkoračenjem iz stiha u stih. Prepjev *Majska zora* mnogo je bliži originalu od pjesme *U šumi*. Ovdje Zmaj ide od strofe do strofe i od stiha do stiha i nastoji da prepjeva svaku ideju i da zadrži svaku pojedinost izvornoga teksta. Sasvim drukčije postupa s pjesmom *U šumi*. Prvu kiticu njemačke pjesme *Heraus!* on uveliko proširuje i razvija u dvije kvartine.

Ipak se mnogo dosljednije drži originala u prvim dvjema strofama. Uveliko se udaljuje od njega u trećoj i četvrtoj kitici. Treću strofu doduše počinje prvim stihom iz druge kvartine: »U zelene šume hramu«, ali se odmah zatim oslobađa okova koje mu je nametao original. Našavši se u društvu raspjevana ptičjega svijeta, nastaje prelom u njegovim grudima. Odjednom se javlja kod njega sjetna uspomena na izgubljeno nevino djetinjstvo:

»Što sam davno izgubio,
Evo opet sad zablista

Ona blaga, rajska sreća
Nevina detinjstva«.

Pjesma *U šumi* ima vrlo malo zajedničkoga sa izvornikom i može se smatrati kao poluoriginal.

Ima kod Zmaja još jedna pjesma koja je bez sumnje nadahnuta Rajnikovom pjesmom *Heraus!* To je njegova pjesma *Hajd' u šumu!* iz 1883. god.

Evo čitave pjesme:⁴

HAJD' U ŠUMU

Hajd' u šumu, deco mila,
Sad najlepšim mirom miri;
Još debela nema hlada,
Svuda sunce kroz nju viri.

Hajd' u šumu, šuma čeka,
»Gde su deca?« pita cveće,
Lahor njija krila meka,
Nasusret nam potok teče.

Hajd' u šumu, deco mila,
Sad se po njoj melem lije;
Sad je trava najmilija,
Sad su ptice najpevnije.

Hajd' u šumu da se tamo
Te svežine napijemo!
Da se telu, da se duhu
Zdravlja, snage naberemo!

Pjesma *Hajd' u šumu!* donekle se nadovezuje na pjesmu *U šumi*, ali je u njoj situacija sasvim nova. U njenome se naslovu krije nekoliko sami sadržaj »Had' u šumu!«. Sve četiri strofe od kojih je sastavljena počinju načinom zapovijednim: »Hajd' u šumu...« koji

⁴ *Sabrana dela*, knj. VII (1933), str. 44.

je nosilac glavne ideje i koji odjekuje kao refren kroz čitavu pjesmu. Zmajev uzvik »Hajd' u šumu...« prost je, ali je i odsječan i srdačan. U njemu dolazi do izražaja pjesnikova ljekarska briga za zdravlje duha i tijela. Iza stihova: »Hajd' u šumu, deco mila«, »Hajd' u šumu, šuma čeka«, »Hajd' u šumu da se tamo...« slijedi niz pjesničkih rečenica s postupnim slikanjem ljepota u šumi. U ovoj svojoj pjesmi Zmaj rado upotrebljava superlative: »Sad najlepšim mirom miri«, »Sad je trava najmilija«, »Sad su ptice najpevnije«. Tu ima ponešto i personifikacija za dječji svijet: »Svuda sunce kroz nju viri«, »Gde su deca?« pita cveće«, »Lahor njiha krila laka«, »Na susret nam potok teče«. Najveći je kontrast između zadnje strofe pjesme *U šumi* i posljednje kitice pjesme *Hajd' u šumu!*. Zadnja strofa pjesme *U šumi* odzvanja sjetno: pjesnik se nalazi u šumi sa davno izgubljenom »rajskom srećom nevina detinjstva«. Iz posljednje kitice pjesme »Hajd' u šumu« zapljuskuju nas zdravlje i životna radost djece.

Zmaj je vrlo rado pjevao o šumi. To je bio njegov omiljeni motiv. Privlačile su ga i pjesme drugih pisaca u kojima je bila prikazana šuma. To se vidi i iz njegova prepjeva *Šuma* (Ernst Ortlep) koja je štampana 1881. god.⁵

ŠUMA

(Ernst Ortlep)

Ja znam jedno lepo selo,
U njemu je sve veselo.
Ima kuća starih, novi',
Zelene se svi krovovi.
Po stazama cveće svuda,
Staza uska pa krivuda.
Ozgo, ozdo, cela strana
Zelenilom patosana.

Tu stanuju duše silne,
Pojuć' pesme preumilne.
Sve skakuću, sve se šale,
Pevajuć' Tvorca slave.
Znaš li ko su te dušice,
To su, to su hitre ptice.
Hitri lovci tuda love,
To se selo šuma zove.

Izvornik pjesme *Šuma* je njemačka pjesma *Die grüne Stadt*, koju je spjevao njemački pisac Ernst Ortlep.⁶

DIE GRÜNE STADT.

Ich weiss euch eine schöne Stadt,
die lauter grüne Häuser hat;
die Häuser, die sind gross und klein,
und wer nur will, der darf hinein.

Die Strassen, die sind freilich krumm,
sie führen hier und dort herum;
doch stets gerade fort zu gehn,
wer findet das wohl allzuschön?

Die Wege, die sind weit und breit
mit bunten Blumen überstreut.

Das Pflaster, das ist sanft und weich
und seine Farb' den Häusern gleich.

Es wohnen viele Leute dort
und alle lieben ihren Ort,
ganz deutlich sieht man dies daraus,
dass jeder singt in seinem Haus.

Die Leute, die sind alle klein,
denn es sind lauter Vögelein
und meine ganze grüne Stadt
ist, was den Namen »Wald« sonst hat.

⁵ *Sabrana dela*, knj. XII, str. 206—207.

⁶ Janko Bezjak, *Deutsches Übungsbuch*, Ljubljana 1927, str. 28.

Uporedimo sad Ortlepovu pjesmu *Die grüne Stadt* i Zmajevu preradu *Šuma*.

Pjesma *Die grüne Stadt* sastoji se od pet strofa sa po četiri stiha. Stihovi imaju po osam slogova i ispjevani su u jambu. Rimuju se po shemi aa, bb.

U pjesmi je prikazan »zeleni grad« s malim i velikim kućama, s krivudavim ulicama i s dugim i širokim stazama. Sav je »grad« obučen u zeleni plašt. U njemu žive »mali ljudi«. Oni gaje prema njemu veliku ljubav i iz njihovih se kuća stalno ori vesela pjesma. — Na kraju se saznaje da se taj »zeleni grad« zove »šuma« i da su ti njegovi »mali stanovnici« ptice pjevačice.

Motiv je pjesme privlačan i često se sreća u književnosti, ali nije obrađen na poetski način. Pjesma *Die grüne Stadt* je s kraja na kraj hladna i bez ikakva osjećanja. Ima u njoj nezgrapno izraženih misli: »Und wer nur will, der darf hinein«. »Doch stets gerade fort zu gehn, wer findet das wohl allzuschön«. Stihovi su često tvrdi i hrapavi: »Die Häuser, die sind gross und klein; Die Strassen, die sind freilich krumm; Die Wege, die sind weit und breit; Das Pflaster, das ist sanft und weich«. Stil je bez boje i bez izraza: »Die lauter grüner Häuser hat; denn es sind lauter Vögelein; ist, was den Namen Wald sonst hat«. Rima je tražena i nečista. Slikuju se riječi: Stadt i hat, klein i hinein, krumm i herum, gehn i allzuschön, breit i überstreut, weich i gleich, dort i Ort, daraus i Haus.

Da vidimo sad kako je Zmaj preradio njemačku pjesmu *Die grüne Stadt*. Poznato je da je on pri prevođenju obično proširivao, razvlačio i rastezao original. Ovoga puta on to nije radio nego je sažimao izvorni tekst. Od pjesme *Die grüne Stadt* koja ima pet strofa sa po četiri stiha napravio je pjesmu *Šuma* od dvije oktave; nju je ispjevao u tečnom osmercu. Stihove je rimovao po shemi aa, bb. U samome sadržaju pjesme *Die grüne Stadt* vršio je izvjesne izmjene. Svojoj preradi dao je drugi naslov. Nazvao je *Šuma*. »Zeleni grad« pretvorio je u »lepo selo« koje odjekuje pjesmom. U njemu se nalaze »stare i nove« kuće. To su stara i nova ptičja gnijezda. Sasvim je to u skladu s povratkom ptica selica iz toplih krajeva. U pjesmi *Die grüne Stadt* govori se pak o »velikim i malim kućama«: »Die Häuser, die sind gross und klein«. U njoj se spominju ulice, dugi i široki putevi i flaster. Dobija se utisak da se ovdje radi o pošumljenom predjelu koji je ljudska ruka zasadila i odgajila. U preradi *Šuma* riječ je o uskim i krivudavim šumskim stazama, zasutim šarenim cvijećem. Sama je šuma negdje pri strani daleko od ljudi. Izgleda da je usamljena. Nad njom se još samo nalazi plavi nebeski svod.

U prvoj kitici prerade *Šuma* lijepo je složena slika za ljudsko oko kome su potrebni odmor i osvježenje.

U drugoj strofi pjesme *Šuma* pojavljuju se bezbrojne ptice, »duše silne«. One skakuću sve u istom ritmu, šale se i izvijaju umiljate pjesme. Raduju se životu i slave tvorca što im ga je dao.

Ta druga kitica *Šume* prijatno djeluje na naš sluh.

Zmajeva prerada *Šuma* oslabljena je na žalost posljednjim stihovima:

»To su, to su hitre ptice.
»Hitri lovci tuda love,
To se selo šuma zove«.

Tautologija: »To su, to su hitre ptice« nategnuta je i služi samo da se popuni stih. Stihovi:

»Htiri lovci tuda love,
To se selo šuma zove«

znak su slabijega nadahnuća. U pjesmi *Šuma* nalaze se i dvije elizije koje vrijeđaju naša osjećanja.

Zmaj je i svoju pjesmu *U gori* iz 1895. god. posvetio šumi.⁷

II

Zmajeva pjesma *Arhijerejstvo* (Vaše da pomjanet Gospod Bog vo carstiji svojem!),⁸ koja se pojavila 1866. god. u 5. broju lista *Zmaja*, završava se slijedećim stihovima:⁹

»Al' kud ode, moja muzo?
Što sam Bosnu pevat uz'o?
Wozu in die Ferne schweifen,
Sieh' das Gute liegt so nah«.

Zmaj je ova posljednja dva stiha na njemačkom jeziku uzeo iz Goetheove kratke pjesme *Erinnerung*, koja glasi:¹⁰

»Willst du immer weiter schweifen?
Sieh, das Gute liegt so nah.
Lerne nur das Glück ergreifen,
Denn das Glück ist immer da«.

⁷ *Sabrana dela*, knj. I (1933), str. 263. — Zmajeva pjesma *U gori* nije na žalost sasvim originalna. Naš se pjesnik za nju nadahnuo pjesmom Žana Beranžea *Les rossignols* koju je dva puta prepjevao i objavio pod naslovom *Slavuji* (Po Beranžeu). O tome će biti riječ na jednom drugom mjestu.

⁸ *Sabrana dela*, knj. IV (1933), str. 15—16.

⁹ *Sabrana dela*, knj. IV, str. 16.

¹⁰ *Goethes Werke I*, Berlin—Leipzig—Wien—Stuttgart, sv. 1—2, str. 33

Istu ideju sretamo i kod Fridriha Bodenšteta.¹¹

»Der kluge Mann schweift nicht nach dem Fernen,
Um Nahes zu finden.
Und seine Hand greift nicht nach den Sternen
Um Licht anzuzünden«.

Zmaju se dopala ta Bodenšetova pjesmica, prepjevao je i objavio u 5. broju *Nevena*, 1901/2. god. pod naslovom »Persiska poslovice«.¹²

»Mudar čovek ne previdi
U blizini svoju sreću,
Nit' k zvezdama diže ruku
Da zapali sveću«.

U Hamerlingovoj pjesmi *Thales* naš je pjesnik naišao na istu misao, zbog nje ga je cijela pjesma privukla, prepjevao je i štampao 1895/6. god. u *Drugoj pjevaniji*, I i II, pod naslovom *Tal* (Od Hamerlinga). Od slijedeća dva Hamerlingova stiha:¹³

»O Trefflicher, was guckst du nach den Sternen,
Und siehst nicht, was vor deinen Füßen liegt?«

Zmaj je napravio šest stihova:¹⁴

»... O slavni Tale, o mudri čoče,
Što bleneš u visinu?
Koja te muka šiba
Da zvezde prebrajaš,
A ne vidiš što j' blizu
Pred tvojim nogama?«

*

God. 1874. objavljuje Zmaj svoj prepjev *Silnici* (Po Bodenšetetu) u 6. broju lista *Javor*. Evo nekoliko stihova iz toga prepjeva:¹⁵

»Silnici mogu rasprostreti stravu,
Narode oborit da priklone glavu...
— Al' svest ugušit neće nikad moći!
Jer na dnu srca leži težnja jaka
Što pravdu traži, a beži od mraka...«

¹¹ Friedrich Bodenstedt, *Die Lieder des Mirza-Schaffy*, Berlin 1851, str. 77.

¹² *Sabrana dela*, knj. XII, str. 263.

¹³ *Robert Hamerlings Werke in vier Bänden*, ausgewählt und herausgegeben von Michael Maria Rabenlecher, Leipzig, Max Hesses Verlag, sv. III, str. 236.

¹⁴ *Sabrana dela*, knj. XI, str. 345.

¹⁵ *Sabrana dela*, knj. XI, str. 313.

Bodenštetovi stihovi glase:¹⁶

»Tyrrannen können Furcht erzeugen,
In's Joch der Völker Nacken beugen...
Doch nie den Sinn für Recht zerstören!
Im tiefsten Herzen wohnt der Drang
Nach Recht und Licht. Was noch so lang
Dem Volksverstande unverständl'ch...«

U Zmajevoj pjesmi *Oda ključu od podruma*, koja je štampana u listu *Starmali* 1884. god., jasno se osjeća prizvuk gore navedenih Bodenštetovih stihova:¹⁷

»Znanje je sila od sunca jača,
Njegove zrake oštrije mača.
Nepravdu gazi a prava brani,
Slabijem stoji pravo na strani,
Silnici mogu pravdu običi,
Al' će ih kletva narodna stići,
Pa će ih ostrić'«.

U 9. broju lista *Neven* Zmaj objavljuje 1863. god. svoj prepjev s njemačkoga *Pesnik Firdusi* (Hajne). To je slobodni prepjev Hajneove pjesme *Der Dichter Firdusi*.

Uzmimo dva stiha iz toga Zmajeva prepjeva:¹⁸

»A na njih ćeš natovart blago,
Svako b'ago što je srcu drago!«

Ti stihovi glase u izvorniku ovako:¹⁹

»Geh nach meinen Ställen und erwähle
Dort hundert Maultiere und fünfzig Kamele.
Die sollst du belasten mit allen Schätzen,
Die eines Menschen Herz ergötzen...«

Zmaj se pri prepjevu Hajneovih stihova poslužio stihovima iz naše narodne poezije:²⁰

»Nit' je blago srma niti zlato,
No je blago što je srcu drago«.

¹⁶ Friedrich Bodenstedts *Gesammelte Schriften*, Berlin 1867, knj. IX, str. 58.

¹⁷ *Sabrana dela*, knj. III (1933), str. 207.

¹⁸ *Sabrana dela*, knj. XI, str. 222.

¹⁹ *Heinrich Heines Sämtliche Werke*, Leipzig und Wien, knj. I, str. 368.

²⁰ Vuk Stef. Karadžić, *Srpske narodne poslovice i druge različne kao one u običaj uzete riječi*, Beč 1849, str. 213.

III

Pri prevodenju nekoga tuđega pjesničkoga proizvoda na naš jezik Zmaju često naviru u glavi misli, slike, poslovice, razne izreke, čitavi stihovi i mnoštvo izraza iz našega narodnoga blaga, i on ih bez ikakvoga oklijevanja unosi u izvorni tekst. On ne dopušta da ga sputaju broj strofa i stihova u originalu, nego proširuje tuđi tekst, pozajmljuje mu svoje slikarske elemente, dodaje mu nove činjenice, objašnjava ga, udahnuje mu svoju pjesničku snagu, teše ga i dotjeruje. Kroz njegov prepjev često zastruji osjećanje njegova vlastita života, a poneki njegov prijevod nova je pjesma koju je on lično doživio.

Evo primjera za to.

U 4. broju narodnoga lista »za varoš i selo« *Zemljak* štampan je 1870. god. Zmajev prepjev *Pesma mora mirisati*.²¹

»Pesma mora mirisati
Na cveće;
Tako samo opiće te,
Zaneće;
Al' koja je licemerno,
Mošejasto disala,
Znaj da ju je prekomerno
Prazna glava pisala«.

Za gornje stihove Zmaj je dobio podsticaj od Fridriha Bodenšteta: Evo njihova izvornika:²²

»Wenn die Lieder gar zu moscheenduftig
Und schaurig wehn-
Muss es im Kopfe des Dichters sehr ideenluftig
Und traurig stehn.«

Prva četiri stiha prepjeva *Pesma mora mirisati*:

»Pesma mora mirisati
Na cveće;
Tako samo opiće te,
Zaneće«

nemaju nikakve veze s originalom. Njih je Zmaj stvorio i kasnije će ih razviti u snažno poetsko mjesto u svojoj pjesmi *Pesma o pesmi*, koja je objavljena u 3. broju lista *Neven* 1881. god.:²³

»... Pesma miri lepše nego	Plemenita,
Cveće majsko...	Mora biti obasjana,
Pesma mora biti sveta,	Ist'mita,
Biti čista,	Mora teći iz dubine
Baš k'o zvezda u visini	Srca zdrava, —
Što se blista.	Takva pesma sve osvaja,
Mora biti bogodana,	Pokorava...«

²¹ Sabrana dela, knj. XII, str. 40.

²² Friedrich Bodenstedt, *Die Lieder des Mirza-Schaffy*, Berlin 1872, str. 75, br. 15.

²³ *Sabrana dela*, knj. VII, str. 117—122.

God. 1861. izašla je iz štampe omanja zbirka Zmajevih prepjeva s njemačkog jezika pod naslovom *Istočni biser*. Tu se nalazi i kratka pjesma koja je označena brojem XXXI:²⁴

»Po čem poznaš pravo cveće?
 Po tom što miriše!
 A kad poznaš dobro vino?
 Kad ga pijem više!
 A kad poznaš dobre ljude?
 Kad im dođem bliže!
 A šeiha i muftiju?
 — Na čelu im piše!«

Ovo je prepjev pjesmice Fridriha Bodenšteta sa brojem 8:²⁵

8.
 »Woran erkennest Du die schönsten Blumen?
 An ihrer Blüthe!
 Woran erkennest Du die besten Weine?
 An ihrer Güte!
 Woran erkennest Du die besten Menschen?
 An dem Gemüthe!
 Woran erkennest Du den Scheik und Mufti?
 An der Kaputze!
 Die Antwort, Freund, ist richtig-geh' und mache
 Sie Dir zu Nutze!«

Zmaj nije rekao čiji je original. On istina kaže u predgovoru izdanja *Istočnog bisera* 15. februara 1860.:²⁶ »Krasni prevodi Daumerovi i Bodenštetovi osladili su mi pre 7—8 godina istočno pesništvo. Čitajući Hafisa i Mirzu Safija prevodio sam onda više ovde nalazećih se pesmica«.

Ako pak sada uporedimo Zmajev prijevod *Po čem poznaš pravo cveće?* sa Bodenštetovom pjesmicom »Woran erkennest Du die schönsten Blumen?«, vidjećemo da se naš pjesnik dosta udaljio od izvornika. On doduše nije proširivao izvorni tekst, nego ga je skraćivao. Iz originala je izostavio posljednja dva stiha:

»Die Antwort, Freund, ist richtig-geh' und mache
 Sie Dir zu Nutze!«

Bodenštetova se pjesmica sastoji od pitanja i odgovora. Pitanja imaju po jedanaest, a odgovori po pet slogova. To su dosta tromi stihovi u njemačkome jeziku. Oni opominju na prozu. I Zmajev je prijevod sročen od pitanja i odgovora. Pitanja su od po osam, a odgovori od po šest slogova. Taj stih je dosta gibak u našem jeziku. Njegovu

²⁴ *Sabrana dela*, knj. XII, str. 31.

²⁵ Friedrich Bodenstedt, *Die Lieder des Mirza-Schaffy*, Berlin, 1872, str. 45.

²⁶ *Sabrana dela*, knj. XVI (1937), str. 320.

ljepotu pojačava bogata rima. Naravno da se prijevod »Po čem poznaš pravo cveće?« ne može smatrati pravim prijevodom jer on ima s originalom samo zajednički motiv. To je zapravo preporođena pjesmica Fridriha Bođenšteta.

Zmaj je objavio 1861. god. u 9. broju lista *Komarac* svoju pjesmu *Maj*. Posljednja kitica te pjesme glasi:²⁷

»Neka vrana traži druga, —
Sokola će poznat svako;
Po perju se ptice znaju,
Reci, maju, da je tako?«

Zmaj se ovdje poslužio našim usmenim blagom. Ima u našem narodu izreka: »Po glasu tica, a po šapama se lav poznaje«, ili: »Lud se po smijehu poznaje«, ili: »Iz 'jutra se vidi kakav će dan biti«, ili: »Konj se kroz dlaku ne hvali, nego kroz brzinu«.

Na osnovu narodne izreke: »Po glasu tica, a po šapama se lav poznaje« Zmaj je stvorio pjesmicu *Obeležja* koja je štampana u 8. broju lista *Neven* 1881. god..²⁸

»Po svom perju ptica,	Po toploti leto,
Po čistoti domaćica,	Po lajanju pseto,
Po ukusu so,	Po govoru luda —
Po rogov'ima vo,	Poznaju se svuda«.

Zmaj se i 1888. god. vraća ponovo motivu koji sretamo u njegovoj kratkoj pjesmi *Obeležja*, stvara novu pjesmu i objavljuje je u 12. broju lista *Starmali* 1888. god. pod naslovom *Poznaj se*:²⁹

»Po perju se pozna ptica;	Po svom rodu!
Po klopotu rekavica;	Prav po čelu;
Dan po jutru;	Jak po tvorju;
Konj po hodu;	Kriv po nosu;
A devojka	Lud po zboru«.

Po ugledu na oblik svoga prepjeva *Po čem poznaš pravo cveće?*, a prije svega pod jakim uplivom našega umnoga usmenoga blaga, Zmaj je stvorio svoje kratke pjesme *Obeležja* i *Poznaj se*. Složio ih je od samih narodnih izreka. Srodne su obadvije među sobom i zajednička im je misao »Po perju se pozna ptica«. Ostale se sve izreke u njima razlikuju. To se vidi po samim imenicama koje su u njima upotrebene. U pjesmici *Obeležja* nalaze se imenice: čistota, domaćica, ukus, so, rogov, vo, toplota, leto, lajanje, pseto, govor, luda, a u *Poznaj se*: klopot, rekavica, dan, jutro, konj, hod, devojka, rod, čelo, tvor, nos, zbor. Pjesmica *Obeležja* sastoji se od osam stihova

²⁷ *Sabrana dela*, knj. III, str. 30.

²⁸ *Sabrana dela*, knj. VII, str. 143.

²⁹ *Sabrana dela*, knj. X (1934), str. 459.

koji se rimuju po shemi aa, bb. Ima tu stihova od pet, šest i osam slogova. Pjesmica *Poznaj se* broji deset stihova. Prva dva imaju po osam, a osam ostalih po četiri sloga. Oni se isto rimuju, ali ne uvijek pravilno. Ti stihovi raznih dužina razbijaju unekoliko monotoniju tih kratkih pjesama i u njih unose malo živosti. Pjesmica *Obeležja* počinje stihom: »Po svom perju ptica«, a završava se stihom: »Poznaju se svuda«. Između ova dva stiha Zmaj je umetnuo šest izreka i na taj način razbio glavnu misao: »Po svom perju se ptica poznaje«. On je to pravilno osjetio u svojoj kratkoj pjesmi *Poznaj se*, pa je glavnu ideju isturio na čelo pjesme: »Po perju se pozna ptica«.

IV

God. 1866. štampao je Zmaj u brojevima 23—24. svoga šaljivoga lista *Zmaj* satiru *Ne pomaže*. Pored nje nije stavio nikakvu oznaku iz koje bi se vidjelo da to nije njegova svojina. Ta pjesma nije pak ništa drugo do slobodna prerada njemačke pjesme *Es hilft doch nichts* Ludviga Kališa (1814—1882). To se može lako vidjeti kad se te dvije pjesme uporede:³⁰

NE POMAŽE

I baštovan britvom hita, Da potseca lozu, grane — Al' za to se loza vita, Drva zdrava ne tamane.	A tako je isto, bane, Kad se seku misli naše! Sec'te, sec'te, jadne paše, T'm će šire biti grane, Širiće se misli naše Potsećene, »štucovane«!
Dok je stabla, biće grana, Nit' se šume britve plaše, —	

ES HILFT DOCH NICHTS.³¹

Kommt der Gärtner mit der Scheere,
Um das Wachsthum zu vereiteln?
Nein! Damit der Trieb sich mehre,
Muss er Busch und Baum beschneiteln.

Nun so wie in der Natur Brauch
Mit Gezweig, Geäst und Ranken:
Ei, so macht es die Censur auch
Mit Ideen und Gedanken.

Drum lasst mir die dummen Faxen
Mit Censur und mit Censoren;
Denn nur stärker werden wachsen
Die Gedanken, die geschoren.

³⁰ *Sabrana dela*, knj. III, str. 35—36.

³¹ Ludwig Kalisch, *Schlagschatten*, Mainz 1845, str. 246.

Kališeva satira *Es hilft doch nichts* dobro je došla Zmaju. Njome je on mogao da ošine režim kneza Mihaila Obrenovića, koji je počivao na teroru i tiraniji. Baš u to vrijeme srpska je vlada bila zabranila slobodu misli. Od 1865. god. Zmaj vojuje protiv knez Mihailove vladavine »i u stihu i u prozi. Ono što je Rošfor bio za Napoleonov režim, to je... Zmaj bio za Mihailov; on ga je omalovažavao i činio smešnim iz dana u dan; publika posle izvesnog vremena nije više videla Mihailov režim onakav kakav je, nego kakav je izgledao u Zmajevim karikaturama. Političke pesme Zmajeve jesu najduhovitiji članci u stihovima koje imamo, i bez sumnje škodile su Mihailovom režimu više nego sve drugo što je protivu njega pisano. Celom je svetu poznata pesma *Jututunska Juhahaha*, — ali malo ko danas zna, da »Kralj trinaesti Balakaha«, koji je obećao svom narodu »Juhahaha«, nije niko drugi nego knez Mihailo...«³²

G. 1878. objavio je Zmaj u 10. broju *Starmaloga* svoju pjesmu »*Svetske krpe*«.

Evo cijele pjesme:³³

SVETSKE KRPE

Sad evo vam, diplomate, Vaše j' maslo sve! Ne htjedoste jednu samo, — Već Bugarske dve.	Trebali ste te dve pole, (Da miru ne smeta) Razmaknuti na dva pola. Na dva kraja sveta!
Politika voli pole Za slavenski soj, Cis-Bugarska, Trans-Bugarska — To je njezin kraj.	Al' ovako vaša želja Kao sanak minu, — Priroda se ne da seći Baš ni u Berlinu.
Kad ste bili tako silni (Vesilnost sama), Kad ste bili tako moćni S perom, makazama.	Nove bitke, novi jadi, To su vaše stvari, — Pa sad opet kupi mobu, Sedi pa krpari.

Na Berlinskom kongresu stvorene su 1878. god. dvije Bugarske: Kneževina Bugarska i Istočna Rumelija. Istočna Rumelija došla je pod direktnu političku i vojničku vlast turskoga sultana.

Zmaj je smatrao da se to rješenje protivni savremenom načelu o narodnom samoopredjeljenju. Zato je u svojoj pjesmi »*Svetske krpe*« i propratio ironijom tu odluku Berlinskoga kongresa.

Karakteristično je za proces Zmajeva stvaranja da je prenio neke misli iz svoga prepjeva *Ne pomaže* iz 1866. god. u svoju pjesmu *Svetske krpe* iz 1878.

³² Slobodan Jovanović, *Druga vlada Miloša i Mihaila* (1858—1868), Beograd 1923, str. 141.

³³ *Sabrana dela*, knj. II (1933), str. 269—270.

Uzmimo nekoliko stihova s početka pjesme *Ne pomaže*:

»I baštovan britvom hita,
Da potseca lozu, grane —
Al' za to se loza vilita,
Drva zdrava ne tamane.
Dok je stabla, biće grana,
Nit' se šume britve plaše...«

Slična se ideja nalazi i u pjesmi *Svetske krpe*.

Slijedećim se stihovima Zmaj obraća u svojoj pjesmi *Svetske krpe* evropskim velesilama koje su 1878. god. učestvovala na Berlinskom kongresu:

»Kad ste bili tako silni
(Velesilnost sama),
Kad ste bili tako moćni
S perom, makazama...
Al' ovako vaša želja
Kao sanak minu, —
Priroda se ne da seći
Baš ni u Berlinu.«

Zmaja je neodoljivo privlačio ritam »bezbrizne i vedre poezije« Branka Radičevića. Često mu je zujao u ušima kad je stvarao svoje vlastite pjesme. Štaviše na nj je navrtao i tuđi pjesnički tekst da bi time dovršio svoje zadovoljstvo.

Evo jednoga takvoga slučaja.

U god. 1905/6. objelodanjen je Zmajev prepjev *Velika tajna* u 8. broju *Nevena*. Pored njega ne stoji nikakva oznaka iz koje bi se vidjelo da je ta pjesma tuđi pjesnički proizvod. To naravno nije Zmajeva krivica. Naš je pjesnik umro 1904. god.

Donosimo pjesmu *Velika tajna*:³⁴

VELIKA TAJNA

Jedan dečko bistra oka
Sedeo je kraj potoka,
Gledao ga kako skori,
Slušao ga gde žubori.
Sustižu se sitni vali, —
»Baš su nešto šaputali;
Mora da je tajna neka,
Što je nose iz daleka.«
Saginje se dečko niže
Da razbere što iz bliže;
Voleo bi tajnu čuti,
Nešto vrlo važno sluti.
Radoznalac često strada,
Tako nešto bi i sada:
Voda pljusnu, — jao, jao! —
Šta je bilo? — dečko pao.

Hvala Bogu
Reći mogu
Potok nije dubok bio,
Te se nije utopio.
On iskoči pak se jedi,
Iz odela vodu cedi.
Tu se našo drug mu Mita
Pa zapita:
»No šta veli voda, pobro,
Sad si valjda čuo dobro?«
Naš se dečko već ne ljuti,
Odgovara: »Kazaću ti,
Al' ne kazuj nikom dalje,
Ova tajna velika je,
Nesvučen se kupat' zlo je,
Voda j' mokra, — eto to je.«

³⁴ Sabrana dela, knj. VI (1933), str. 324.

U pjesmi *Velika tajna* prisutni su i ritam, i sadržaj, i oblik Brankove poezije. Kao dokaz za to neka bude ovdje navedeno nekoliko stihova iz Brankove poduže pjesme *Osveta* koja je nastala »12. decembra 1849.«:³⁵

»On na klupu sada seda
Pa u more dole gleda:
Valovi se o kam bore,
Čine mu se: njemu zборе.
Ta njihova silna jeka
Nosi nešto iz daleka,
Nosi glase; on ih sluša, —
Sve tužnija njemu duša,
Sve se teže jad obara,
Trza srce iz njedara...«

Pjesma *Velika tajna* nije pak ništa drugo do slobodni prepjev njemačke pjesme *Grosses Geheimnis*, koju je ispjevao Robert Rajnik i koju ovdje u cijelosti saopštavamo:³⁶

GROSSES GEHEIMNIS

Es sitzt ein Knab' am Bach
Und sieht den Wellen nach.
Sie sprudeln und sie rauschen;
Es denkt: »Ich muss doch lauschen,
Was all' die Wellen plaudern.«
Und 's Knäblein ohne Zaudern,
Es bückt sich zu dem Quel'chen;
Da kommt ganz flink ein Wellchen
Gesprudelt und gerauscht. —
Was hat es da gelauscht!
Doch kann es nicht verstehen,
Und eh' es sich 's versehen,
Bückt es sich tiefer hin —

Und liegt im Wasser drin.
Zum Glücke war der Bach
Ganz hell und klar und flach;
Schnell sprang der Knab' heraus
Und sah ganz lustig aus.
Und als ich ihn gefragt,
Was ihm der Bach gesagt,
Sprach er nach kurzem Zaudern:
»Ihr dürft es keinem plaudern.
»Ein gross Geheimnis ist,
»Was er mir sagte; wisst,
»Er sagte: — wisst ihr was?
»Das Wasser, das macht nass!«

V

Ima jedna kraća pjesma od poznatoga humorističkoga pisca Adolfa Glasbrenera koja sadrži istu misao koju sretamo u Zmajevu epitafu *Na grobu Hafisovom* iz 1858. god., koju je naš pjesnik mogao poznavati jer je prepjevao nekoliko Glasbrenеровih pjesama. To je Glasbrenerova pjesmica *Genuss*:³⁷

»Hefis, dess Seele nicht im Bussgewand verrostet;
Der im Genuss verblieb, als er Genuss gekostet:
Ich will dem Mann in Dir, doch nicht dem Jüngling gleichen,

³⁵ *Pesme Branka Radičevića*, str. 364.

³⁶ Robert Reinick, »*Märchen und Lieder*, Berlin, Druck und Verlag von Otto Drewitz, str. 197.

³⁷ Adolf Glasbrenner, *Gedichte*, Berlin 1851, str. 130.

Der seine Jugend liess ohn' Wein und Kuss verstreichen!
 Haf's als Knab' und Mann, Hafis durch's ganze Leben!
 Die Schönheit nur mein Gott, die Lust mein ernstes Streben;
 Was dann der ferne Himmel mich ob meines süßen
 Genusses büßen lässt, das will ich gerne büßen!*

Zmaj je ipak dobio glavni podstrek za svoju kratku pjesmu *Na grobu Hafisovom* od pjesmice *Ta napih se...*, koju je ispjevao Branko Radičević. To se može lako osjetiti čim se te dvije pjesme uporede.

NA GROBU HAFISOVOM.³⁸

Nakuc'o se čaša, napev'o pesama,
 Napio se raja sa mednih usana,
 Gde je naš'o slasti, tu joj nije
 prašt'o —
 Sad gori l' mu duša — barem znade
 zašto.

TA NAPIH SE...³⁹

Ta napih se, braco, napih vinca pusta
 I nasrkah meda s devojačkih usta,
 Čojku rekoh čuče, a čušetu čuše, —
 Sada, višnji Bože, smiluj mi se duše!

Tim je pjesmama zajednička glavna ideja. Broj stihova je u njima isti. Ponekad su u njima upotrebljene i iste riječi. Obadvije su ispjevane u dvanaestercu s rimom aa, bb i s cezurom poslije šestoga sloga. Ima pak među njima i razlike.

U svome epitafu *Na grobu Hafisovom* Zmaj slika velikoga perzijskoga pjesnika Šemsedina Hafisa na osnovu elemenata iz njegove poezije. Hafis je, po Zmaju, proveo svoj život na zemlji u vinu, pjesmi i strastvenoj ljubavi: »Gde je naš'o slasti, tu joj nije prašt'o«. Zbog toga je njegova duša došla u pakao. Veliki se ljubavnik ni sad ne kaje za svoje grijehove, nego se rado sjeća sretnih dana koji su bili satkani od »čistih sokova životne radosti«.

U svojoj pjesmici *Ta napih se...* naš je pjesnik Branko, poput Hafisa, isto gutljajima pio slasti ovoga zemaljskoga života, u izobilju je »srkao meda s devojačkih usta« i svakome je bez trunke uvijanja govorio istinu u oči, ali se on na kraju kaje i moli Boga da spase njegovu dušu.

I u pjesmi *Genuss* Hafis juri, u duhu Epikurovu, za ljepotom i zemaljskim uživanjima i pomirio se sa sudbinom da u paklu ispašta za svoje grijehove.

³⁸ *Sabrana dela*, knj. I, str. 50.

³⁹ *Pesme Branka Radičevića*, str. 248.

Ovim našim izlaganjima nije sasvim iscrpljena ova tema. Mi godinama proučavamo Zmajev način prevođenja s njemačkoga jezika i uticaj njemačkih pisaca na njegovo pjesništvo. Već smo spremili za štampu iscrpnu i veoma obimnu studiju o tom problemu, koja će se uskoro pojaviti.

J. Milović: WEITERE DEUTSCHE ELEMENTE IN ZMAJS DICHTUNG

Z u s a m m e n f a s s u n g

Im obigen Aufsatz weist der Verfasser auf die weiteren in Zmaj's Dichtung auftretenden deutschen Elemente hin.

Während seiner Schaffensperiode überträgt Zmaj viel aus Fremdsprachlichem ins Serbokroatische. Er bevorzugt dabei nicht nur erst- und zweitrangige Dichter, sondern übersetzt auch dritt- und viertrangige und arbeitet sie um. Am meisten bedient er sich deutscher Quellen. Selber grosser Lyriker, dichtet er mit Vorliebe deutsche lyrische Gedichte um, und da er mit Leidenschaft Freiheit, Brüderlichkeit und Gleichheit besingt, bewegen ihn auch viele deutsche freisinnige Schriftsteller zur Umarbeitung. Hauptsächlich begeistern ihn dabei die Gedichte von Georg Friedrich Daumer, Friedrich Bodenstedt, Hoffman von Fallersleben, Georg Herwegh, Ferdinand Freiligrath, Friedrich Rückert, Adolf Glassbrenner, Ludwig Kalisch u. a., die dem seinerzeitigen gesellschaftlich-politischen Zustand Serbiens, der Vojvodina und Kroatiens entsprechen. Der deutschen Kinderliteratur entnimmt er Motive, die er auf unseren Boden zu übertragen für geeignet hält und die der Erziehung unserer Kinder vom frühesten bis zum herangewachsenen Jugendalter dienen. Er bearbeitet die deutschen Kinderlieder, hauptsächlich die von Robert Reinick, Wilhelm Hey, Julius Sturm, Viktor Blüthgen, Ernst Ortlepp, Rudolf Löwenstein u. a. derart, dass sie unseren Gegebenheiten angepasst sind und in Einklang mit den damals geltenden Ideen des Fortschritts stehen. Selten hält er sich dabei getreu an das Original, sondern arbeitet den fremden Text um und erweitert ihn.

Neben die Titel seiner Übertragungen und Nachdichtungen setzt er meistens »nach dem Deutschen«, »nach dem Ungarischen« oder »übersetzt«. Manche seiner Übersetzungen versieht er mit einem Stern »*« oder mit zwei Sternen »**«. Lange Zeit ist er Mitarbeiter an einer grossen Anzahl von literarischen Zeitschriften, Kinderblättern, politischen Zeitungen, Kalendern, Almanachen

J. MILOVIĆ

und Jahrbüchern. Seine Übertragungen und Umdichtungen sind nicht mit seinem Namen, oder seinen Initialen, sondern mit ungefähr 200 Pseudonymen und Chiffren unterzeichnet. Manche von ihm übersetzte Gedichte stammen von Autoren, deren Namen er nicht kannte, weswegen viele seiner Übersetzungen und Umarbeitungen nicht den Vermerk über den Urheber tragen. Dazu kommen noch die vielen nach seinem Tode erschienenen Übertragungen, bei denen die Herausgeber von Zeitschriften und Blättern absichtlich die Bemerkung Zmaj's über den Dichter seiner Übersetzung fortliessen.